

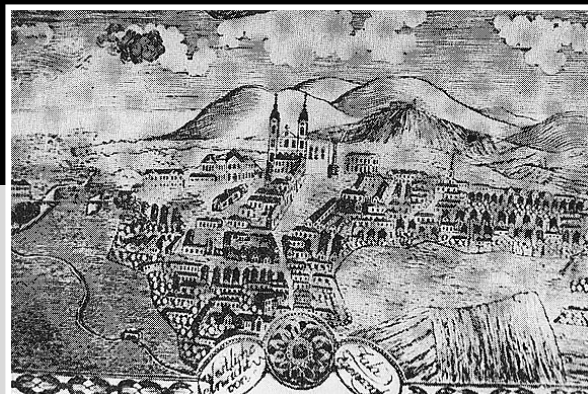
Mátyás István

De organis ecclesiae Szala-Egerszeghiensis

Zalaegerszeg város orgonatorténétéről mindeddig nem jelent meg sem tudományos, sem ismeretterjesztő összefoglaló. Az alábbi írás a Mária Magdolna Plébániatemplom egykor állt orgonáit veszi sorra, forrásai a XVIII-XIX. századi canonica visitatiók adatai, SzalayEgerszeg Nemes Város Prothocolum Könyve 1743-1830, Kormos Gyula tanulmánya Sopron orgonaéptőiről, az 1865-ben épült orgona szerződése, a Zala Megyei Levéltárban őrzött, XX. századi orgonajavításokhoz kapcsolódó dokumentumok, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár egyházigazgatási iratai, a Bécsi Városi és Tartományi Levéltár adókatasztere, Carl Hesse saját kiadású orgonajegyzéke 1873-ból, ifj. Angster Józsefnek az Angster-orgonagyár történetét feldolgozó könyve, Solymosi Ferenc Angster-opusjegyzéke, illetve a gazdag zalaegerszegi helytörténeti irodalom, különös tekintettel Cselenkő Borbála A Mária Magdolna Plébániatemplom építéstörténete című munkájára.

Éppen egy Vierre-szimfónia regisztrációján dolgozom Alsó-Ausztria egyik apátsági templomában, amikor váratlanul felveted, hogy egy barokk templomtérben barokk orgona is állhatna. Vagy állhatott-e valamikor. Persze valójában a zalaegerszegi Nagytemplomra gondolsz, a konkrét helyszín szívesen keres magának absztrakt felvetést. A téma mindenképpen izgalmas, hiszen a karzat nyugati falára festett Cymbal-féle orgonafreskó arra utal, hogy az egész kórust betöltő, nagy barokk orgona bizony nem állt a barokk templomban. Kisebb viszont annál inkább, azt Bécsbe vitte a porosz ember, de ez egy igen régi történet, a hangszernek pedig az emléke is elveszett azóta. Félreteszem a kottákat, a koraste derengő fényében elmesélem Neked, mi mindent találtam az elmúlt években a mezőváros, a császárváros és az egyházmegye levéltáraiban, megtűzdelem adatokkal is, ahogyan kéred. Lassan fülelj bele a csendbe, ködös estén zöldesen világítanak az óralapok, a két torony mögött felsejlik a láthatatlan.

Ma már nemzetközi fővonal az egykori Ukk-Csáktornya helyi érdekű, egy öntudatos bal kanyar után tűnik fel a Nagytemplom, ennek helyén állt Szala-Egerszeg oppidum korábbi, egytornyú plébániatemploma, a várfalakon kívül, még a veszprémi egyházmegyében. Már ebben is szólt orgona, feltehetően a XVII. századból származó hatregiszteres pozitív délnémet tradíció szerint, kideríthetetlennek tűnik, hogy ki és mikor építette, Sárváry György jegyző és malomgazda urat viszont bizonyíthatóan a mezőváros pénztárából díjazták a XVIII. század derekán, rendszeres orgonistabéli szolgálataiért. Ezt a hangszert 1744-ben egy héten át javította egy ma már vagy még ismeretlen bécsújhelyi mester, 1751-ben pedig egy Bögözy nevű organifex. Talán olvastad, hogy az egytornyú

Zalaegerszeg
XIX. század eleje

templom az 1760-as nagy tűzvészben porig égett, ekkor pusztulhatott el az akkor már réginek mondott orgona is.

Nem egészen négy évvel később, 1764 márciusában, már a ma is ismert Nagytemplomban állított fel új orgonát Koller Ignác veszprémi püspök megrendelésére egy soproni mester, így írja a vaskos, bőrkötéses városi Prothocolum. Az említett úr leginkább Johann Michael Hefele (~1709-1777) vagy Johann Roth (~1723-1792) lehetett, hiszen más orgonaépítő akkoriban nem élt Sopronban, egyiküket hozta és vitte Szabó Farkas a szekeren Egerszegre és vissza, kétszer is, kényelmesen utaztak, igazodva a kor lehetőségeihez. A történelmi hűség kedvéért elmesélem, hogy ugyane vaskos, bőrkötéses Prothocolum szerint a meg nem nevezett mester foglalkozása az akkori nyelvhasználat szerint orgona csináló volt, aki a munka befejezésekképpen az orgonát öszve csinálta és a sípokat igazította, eközben az övegestől kapott ételt és italt. A két Johann egyike Egerszegre nyolcregiszteres, bizonyára pedálos hangszert szállított, amelyről azonban alig néhány év elteltével a plébános feljegyezte, hogy a templomtérhez mérten túl kicsi. Még Szily János Primus Episcopus Sabariensis idején, valamikor 1778 után, de 1799 előtt alakult át ez az orgona elegansnak mondott, tíz regiszteres hangszerré, de ezt a fehér foltot egyelőre nem tudom kiszínezni: vagy a régi orgonát bővítették két regiszterrel, vagy újat állítottak fel a karzaton. Ez a hangszer mindenesetre legalább három Habsburg uralkodót és hat szombathelyi püspököt végigélt, az 1826-os nagy tűzvész pusztítása után valószínűleg kijavították, a reformkori Zala-Egerszegen pedig minden bizonnyal Deák Ferenc is hallotta.

Változás, nehéz függöny mögött rejtőzik az iparosodás kora. 1864-ben, egy borongós őszi délelőttön lépett be a a mezőváros kéttornyú templomába Zala vármegye nemes és ifjú főispánja, Skublics Gyula, és, itt óvatosan kitekint és rád kacsint a történelem, sajnálattal kellett tapasztalnia, hogy a szép barokk orgona bizony teljesen elkorhadt, hasznavehetetlenné vált, és többé nem szól. Udvarias, de határozott főispáni felszólítására, miszerint az orgonát javíttatnák meg vagy építtetnének helyette újat, a mezőváros hamarosan pályázatot írt ki, a nyertes pedig „a bécsi orgonaművész” és háztulajdonos lett, a Poroszföldről elszárma-

zott, Triesztben tanult és Bécsben letelepedett Carl Hesse (1808-1882), aki az egerszegi előtt már 57 kisebb-nagyobb orgonát épített a Birodalom határain innen és túl. Hesse mestert Bécs egyik elővárosában, Gumpendorfban, millergassei műhelyében érte a hír, hogy nemcsak a nagyszebeni Orsolyita templomba, hanem egyúttal Zala-Egerszegre is szállíthat orgonát. A napilapok akkoriban tudósítottak a Bécsújhely-Nagykanizsa vasútvonal közelmű megnyitásáról, a mester pedig két lakbérszámlálás között bele is írta a mezőváros szerződésébe, hogy a legközelebbi vasútállomásig, Zala-Szentivánig vállalja a hangszer szállítását. Egerszegre 26 regiszteres, két manuális, csúszkaladás orgonát épített egy nagy szekrényben, Hauptwerk-Oberwerk 5000 forintért, Österreichische Währung. Állnak még hangszerei Zalában is, legközelebb, ha arra járunk, végiglátogathatjuk mindhármat. Kérdezed, hogy maradt-e fenn az orgonáról fénykép, esetleg rajz, de eddig nem akadtam a nyomára, a szerződés alapján talán hasonló lehetett a nagyszebeni főtéri plébániatemplom hangszeréhez. Az egerszegi orgona sok javítás után a második világháború végére, tüzelőállások árnyékában vált végleg használatatlanná, 1948-ban bontották le csaknem 83 év szolgálat után, megmaradt sípjait a plébánia padlásán tárolták. Motort soha nem kapott, lábbal fújtatták mindvégig.

Nem hallgatom el előled az ezt követő közjátékot: a Hesse-orgona helyére Angster József fiainak orgonagyára tervezett nagy, 44 regiszteres hangszert 1305-ös opuszciszámmal, de a gyár államosítása miatt el sem kezdhették felépíteni, az 1949-ben elkészült hárommanuális játszóasztal pedig végül egy szegedi templomba került. 1955-ben a régi Hesse-orgona sípjáiból egy szombathelyi orgonaépítő, Kemenesi Rezső állított össze kis, egymanuális, kilenc regiszteres, mechanikus traktúrájú hangszert szükségmegoldásként, ez viszont csak néhány hétig működött, hogy pontosan miért is, nem találtam meg az okát. A következő években harmónium szól a Nagytemplomban, a történet egyelőre utolsó fejezetét pedig ismered, sokszor beszélgettünk róla.

Az ezerkétszáz fős zalaegerszegi zsidó hitközség hidegvérű és csaknem teljes megsemmisítése után gazdátlanná vált a neológ zsinagóga és a vele együtt 1904. szeptember 1-jén felavatott pneumatikus, kétmanuális,

16 regiszteres Angster-orgona is, opus 437, ahogy olvasható, díszes, remek hangszer. Az orgona aránylag épen maradt a háborúban, 1961-ben vásárolta meg a Mária Magdolna Plébániatemplom, ahol átalakítva, rendszeres javítás és karbantartás mellett egészen 1998-ig működött a karzaton, keleties faragásaira emlékszel még. Néhány évvel ezelőtt találtam róla egy megsárgult fényképet, még az eredeti helyéről, az orgonabelső későbbi, ólom helyett zöld műanyag csöveit ekkor még takarta az idő.

Szemedbe ötlik a méretbeli átalakulás: hat regiszter, nyolc, tíz, huszonhat, lehetett volna negyvennégy, helyette kilenc, majd tizenhat, egykor volt és fiktív sípsorok visszhangzanak az évszázadok között. Hangjuk mára elmosódott, mint merített papíron a vízáztatta tinta; félmondatokból, elejtett számokból, emlékfoszlányokból áll össze a Mária Magdolna Plébánia-templom orgonáinak története. Folytatása következik, laudate eum in chordis et organo.

A zalaegerszegi zsinagóga 1910 körül, a háttérben az orgonával

